UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ŞCOALA DOCTORALĂ ŞTIINŢE SOCIALE

CONSORȚIU: Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Institutul Național de Informații și Securitate „Bogdan, Întemeietorul Moldovei”

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 316.4.063.3-056.3(478)(043.2)

COJOCARU NATALIA

ROLUL AUTO-REPREZENTĂRII ÎN INCLUZIUNEA SOCIALĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELECTUALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

541.02. Structură socială, instituții și procese sociale

Rezumatul tezei de doctor în sociologie

CHIȘINĂU, 2025

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii doctorale Științe Sociale a Universității de Stat din Moldova

Conducător științific:
MALCOCI Ludmila, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător

Membrii Comisiei de îndrumare:
1. *BULGARU Maria, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar*
2. *MILICENCO Stela, doctor în sociologie, conferențiar universitar*
3. *OCERETNÎI Anastasia, doctor în sociologie, conferențiar universitar*

Componența Comisiei de doctorat:
Președinte – *PALADI Oxana, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar*
Conducător științific – *MALCOCI Ludmila, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător*
Referent 1 – *RACU Aurelia, doctor habilitat în pedagogie specială, profesor universitar*
Referent 2 – *OCERETNÎI Anastasia, doctor în sociologie, conferențiar universitar*
Referent 3 – *CARA Angela, doctor în pedagogie, conferențiar cercetător*

Susținerea va avea loc la 1 iulie 2025, ora 11.00, în ședință publică a Comisiei de doctorat din cadrul Școlii Doctorale Științe Sociale a Universității de Stat din Moldova, la adresa: Universitatea de Stat din Moldova, str. M.Kogălniceanu, nr.65, MD-2009, blocul de studii nr.3, sala 419a.

Teza de doctorat și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Centrală a Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare.

Rezumatul a fost expediat la 23 mai 2025.

Președinte al Comisiei de doctorat
PALADI Oxana, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

Conducător științific
MALCOCI Ludmila, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător

Autor
COJOCARU Natalia

© Cojocaru Natalia, 2025

CUPRINS

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII 4
CONȚINUTUL TEZEI 8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI 20
BIBLIOGRAFIE 24
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI 26
ADNOTARE 27
ANNOTATION 28
АННОТАЦИЯ 29

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea şi importanța problemei abordate. Persoanele cu dizabilități constituie un segment semnificativ al populației din Republica Moldova – 104.3 mii în anul 2023 (BNS 2023, p.242), ceea ce reprezintă cca 6% raportat la numărul populației cu reședință obișnuită. 17,1% din populația care a exprimat dificultăți funcționale, manifestă probleme de memorie și/sau concentrare (Generații și gen 2022).

Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova rămâne o provocare esențială pentru realizarea unei societăți echitabile și participative. Deși aceste persoane au, în principiu, dreptul de a fi parte activă a comunității, realitatea demonstrează o participare limitată, marcată de marginalizare, acces redus la servicii și absență din procesele decizionale (Malcoci și Munteanu 2017; Ivașcu și alții 2021). În acest context, auto-reprezentarea – înțeleasă ca abilitatea persoanelor cu dizabilități intelectuale de a-și exprima nevoile, dorințele și drepturile – devine un element central al procesului de incluziune socială. Persistența barierelor structurale și atitudinale, care perpetuează izolarea și dependența, conferă cercetării auto-reprezentării o relevanță sporită și o necesitate incontestabilă.

Tocmai pentru că răspunde unei nevoi reale și acute resimțite de acest grup – aceea de a fi auzit, recunoscut și implicat în propriile decizii – tema auto-reprezentării este profund actuală. Analiza sa răspunde unei necesități urgente de transformare socială și de aliniere la principiile unei societăți incluzive, centrate pe participare, echitate și respectarea drepturilor omului.

Actualitatea subiectului este confirmată și de interesul tot mai mare al societății civile și al organizațiilor persoanelor cu dizabilități pentru dezvoltarea capacităților de auto-reprezentare. În ultimii ani, în Republica Moldova au apărut inițiative locale și proiecte pilot care încurajează participarea directă a persoanelor cu dizabilități intelectuale în procesele decizionale – fie în cadrul consultărilor publice, fie prin implicarea acestora în rețele de advocacy și grupuri de inițiativă. Organizațiile societății civile facilitează tot mai frecvent spații de formare și exprimare pentru persoanele cu dizabilități, promovând abilități de comunicare, leadership și participare civică. Aceste eforturi reflectă o schimbare de paradigmă – de la o abordare asistată, la una centrată pe autonomie, în care persoanele cu dizabilități devin actori sociali activi.

Totuși, aceste inițiative rămân izolate și insuficient documentate, iar lipsa unei fundamentări teoretice și empirice limitează capacitatea lor de a fi extinse și consolidate în cadrul strategiilor și programelor naționale. În acest sens, cercetarea propusă devine nu doar oportună, ci esențială, oferind un cadru analitic riguros care poate sprijini scalarea și sustenabilitatea practicilor emergente de auto-reprezentare.

De asemenea, actualitatea temei este susținută de cadrul juridic și politic internațional și național care încurajează participarea activă a persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale. Republica Moldova a ratificat instrumente internaționale fundamentale, printre care Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (2010) și Protocolul Opțional la Convenție (2021), care consacră dreptul la exprimare și participare, sintetizat în principiul „Nimic pentru noi, fără noi”. Aceste angajamente sunt reflectate și în Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă, care promovează principiul „a nu lăsa pe nimeni în urmă”. Pe plan intern, Legea nr. 60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, Programul național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2017–2022) și Programul național de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale (2018–2026) stabilesc bazele legale și strategice pentru implicarea directă a persoanelor cu dizabilități în viața comunității.

Cu toate acestea, între cadrul normativ și realitatea trăită persistă un decalaj semnificativ. Auto-reprezentarea nu este încă integrată sistemic în politici și servicii, iar vocea persoanelor cu dizabilități

intelectuale rămâne, în mare parte, neauzită. Tocmai de aceea, tema cercetării este nu doar actuală, ci și extrem de relevantă, întrucât vizează transformarea unor angajamente declarate, în practici concrete și eficiente, centrate pe participarea reală și demnă a persoanelor vizate. Studierea auto-reprezentării contribuie, astfel, la consolidarea unei abordări incluzive, în care persoanele cu dizabilități intelectuale nu sunt doar beneficiari de politici, ci co-autori ale acestora.

Din perspectivă științifică, tema auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale este relativ nouă și insuficient explorată. La nivel internațional, conceptul a fost introdus în anii ’80, fiind dezvoltat, în principal, în literatura occidentală (SUA, Canada, Marea Britanie, Australia), în timp ce cercetările din Europa Centrală și de Est sunt limitate și fragmentare. În Republica Moldova, cercetările academice dedicate auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale sunt aproape inexistente, iar vocile acestora rămân, în mare parte, absente din literatura de specialitate. Deși studiile existente explorează incluziunea din diverse perspective – educațională, ocupațională, socială – dimensiunea auto-reprezentării ca mecanism activ de afirmare a propriei voci este insuficient tratată.

Teza de doctorat își propune să răspundă acestei lacune, contribuind la dezvoltarea unui cadru conceptual care poziționează auto-reprezentarea drept o componentă centrală a incluziunii sociale și un mijloc esențial de împuternicire a persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Relevanța temei nu rezidă doar în valoarea sa teoretică, ci și în potențialul său aplicativ de a sprijini elaborarea unor politici publice mai bine ancorate în realitățile și nevoile persoanelor cu dizabilități intelectuale.

În plus, analiza impactului auto-reprezentării rămâne adesea superficială sau concentrată pe efecte imediate, fără a urmări evoluții pe termen lung și fără a integra instrumente inovatoare, cum ar fi tehnologiile digitale care ar putea sprijini procesul de exprimare și participare a persoanelor cu dizabilități. Această lipsă de abordări sistematice și participative evidențiază o lacună majoră în literatura de specialitate și justifică necesitatea unor cercetări ancorate în realitățile locale și în experiențele directe ale persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Relevanța temei este accentuată și de caracterul său interdisciplinar, integrând perspective din sociologie, asistență socială, psihologie, educație și drept. Această abordare complexă permite o înțelegere nuanțată a auto-reprezentării și contribuie la dezvoltarea unor modele de intervenție care sprijină incluziunea pe termen lung.

Problema de cercetare reflectă absența unui cadru teoretic și empiric care să explice modul în care auto-reprezentarea contribuie la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale în Republica Moldova. În lipsa unei astfel de fundamentări, fenomenul rămâne subexplorat, slab înțeles și insuficient integrat în politicile și practicile sociale actuale.

În acest context, teza își propune să construiască o bază conceptuală și aplicativă solidă pentru înțelegerea auto-reprezentării ca proces esențial în promovarea participării active, a autonomiei și a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova.

Acest fapt a permis identificarea obstacolelor întâlnite în procesele de auto-reprezentare, a factorilor care contribuie la succes, precum și a măsurilor și mecanismelor de sprijin necesare pentru a consolida eforturile de auto-reprezentare în contextul specific al țării. Fundamentarea auto-reprezentării a evidențiat impactul pozitiv pe care acest fenomen îl poate avea atât la nivel personal pentru indivizii cu dizabilități intelectuale, contribuind la îmbunătățirea calității vieții lor, cât și la nivel de societate, conducând la schimbări de politici, modificări în percepțiile comunității, promovarea drepturilor omului la scară largă.

Scopul tezei constă în analiza complexă, multidimensională a fenomenului auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale și evaluarea impactului său asupra incluziunii sociale a acestor persoane în Republica Moldova.

Obiectivele tezei: (a) analiza istoriografiei și bazei conceptual-teoretice ale auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități în contextul incluziunii sociale; (b) fundamentarea abordărilor conceptuale ale auto-reprezentării și incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; (c) determinarea metodologiei pentru cercetarea complexă a fenomenului auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale în contextul incluziunii sociale; (d) evidențierea modului în care persoanele cu dizabilități intelectuale își construiesc și își exprimă propria identitate în contextul social moldovenesc; (e) explorarea modelelor și bunelor practici internaționale și naționale în materie de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale și rolul acesteia în incluziunea socială; (f) identificarea barierelor întâmpinate de persoanele cu dizabilități intelectuale și a factorilor de succes în procesele de auto-reprezentare în vederea incluziunii lor sociale; (g) evaluarea impactului auto-reprezentării asupra incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova; (h) formularea de recomandări pentru diferiți actori sociali naționali privind avansarea eforturilor de auto-reprezentare și impactul acestora în asigurarea incluziunii sociale.

Ipoteza generală a tezei: abilitățile și acțiunile de auto-reprezentare ale persoanelor cu dizabilități intelectuale facilitează procesul de incluziune socială a acestora și contribuie la un nivel sporit al bunăstării lor.

Ipoteze de lucru: (1) acțiunile de auto-reprezentare și pledoarie din partea persoanelor cu dizabilități intelectuale contribuie la dezvoltarea unui cadru legal și de politici publice care integrează drepturile acestora; (2) barierele individuale, atitudinale și sistemice cu care se confruntă persoanele cu dizabilități intelectuale influențează semnificativ eficacitatea eforturilor de auto-reprezentare și incluziune socială; (3) împuternicirea persoanelor cu dizabilități intelectuale sporește gradul lor de implicare în acțiuni de auto-reprezentare, având un impact pozitiv asupra incluziunii lor sociale.

Metodologia de cercetare. Teza a utilizat o metodologie mixtă, cu accent pe metode calitative, recomandate în cercetarea auto-reprezentării în rândul persoanelor cu dizabilități intelectuale, deoarece permit adaptarea comunicării, crearea unui climat de încredere și abordarea aspectelor etice sensibile. Metodele calitative aplicate au inclus observația participativă, discuții focus grup, interviu aprofundat, studiu de caz și analiza documentară. Ancheta sociologică în bază de chestionar ca metodă cantitativă a fost aplicată complementar, în evaluarea contextului și impactului inițiativelor și programelor destinate sprijinirii auto-reprezentării în Republica Moldova, implementate de către organizațiile societății civile (OSC) active în domeniul dizabilității. Utilizarea unui mix de metode a asigurat triangularea datelor, contribuind astfel la asigurarea validității rezultatelor obținute.

Teza a fost fundamentată pe principiile cercetării incluzive, acordând un rol central persoanelor cu dizabilități intelectuale, prin participarea lor activă în procesul de cercetare. Această abordare a fost esențială pentru a obține o înțelegere profundă și respectuoasă a experiențelor lor individuale de auto-reprezentare și incluziune socială.

Noutatea științifică a tezei constă în introducerea în știința din Republica Moldova a conceptului de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale în contextul incluziunii sociale. Un aspect important este propunerea unei definiții proprii a auto-reprezentării, elaborată în baza conceptelor existente în literatura de specialitate și adaptată specificului moldovenesc. Astfel, *auto-reprezentarea se referă la procesul de implicare activă și directă a persoanelor cu dizabilități intelectuale în procesele decizionale la nivel individual, comunitar și social, prin exprimarea propriei voci și manifestarea capacității proprii de acțiune, promovând astfel o incluziune socială autentică și durabilă.*

Adițional, a fost elaborat un model de cadru logic al auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități, cu vast potențial de aplicabilitate practică, prezentat în următoarea secțiune a rezumatului.

Un alt element inovator al tezei se referă la aplicarea principiilor și tehnicilor utilizate în procesul de cercetare incluzivă – o nouă metodologie promovată și aplicată în studiile din domeniul

dizabilității. Astfel, persoanele cu dizabilități intelectuale au participat la toate etapele de cercetare, iar opiniile lor constituie baza empirică a recomandărilor elaborate.

Importanţa teoretică şi valoarea aplicativă a lucrării. Teza de doctor deschide un nou capitol în studiul dizabilității în Republica Moldova, oferind o bază teoretică solidă pentru cercetările viitoare. Prin investigarea contextului post-sovietic, teza aduce perspective valoroase asupra susținerii auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale și a incluziunii sociale la nivel regional. Dezvoltarea unei definiții proprii a auto-reprezentării ajută la clarificarea termenului și eliminarea ambiguităților existente în literatura de specialitate. Modelul de cadru logic propus fundamentează teoretic promovarea auto-reprezentării în Republica Moldova și permite compararea cu modele internaționale, evidențiind specificul local sau facilitând preluarea de bune practici. Teza explorează intersecția dintre auto-reprezentare și incluziunea socială, oferind o abordare teoretică integrată care subliniază rolul esențial al auto-reprezentării în procesele de incluziune socială

Valoarea aplicativă a tezei reiese din utilizarea rezultatelor cercetării pentru crearea și susținerea grupurilor de auto-reprezentare în mai multe raioane ale țării. Împuternicirea persoanelor cu dizabilități intelectuale a facilitat implicarea lor activă în acțiuni de pledoarie, promovarea drepturilor, dezinstituționalizarea și schimbarea percepțiilor la nivel local și național. Această experiență a permis elaborarea modelului de cadru logic al auto-reprezentării din perspectiva incluziunii sociale. Modelul poate fi integrat în programele de formare pentru profesioniști din domenii precum asistență socială, sănătate și educație, contribuind la servicii mai eficiente și la sprijinirea incluziunii persoanelor cu dizabilități intelectuale în comunitate. Materialele cercetării au sprijinit formarea practicienilor și a familiilor în dezvoltarea abilităților de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale. Teza oferă recomandări pentru dezvoltarea politicilor naționale în domeniul dizabilității, subliniind importanța participării directe a persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, în procesele decizionale care le afectează viața. Autoarea a facilitat implicarea auto-reprezentanților în consultări publice și procese de elaborare a politicilor, demonstrând aplicabilitatea cercetării în promovarea incluziunii și participării active.

Practica de auto-reprezentare, implementată cu contribuția autoarei prezentei teze, a fost recunoscută și apreciată ca practică inovatoare în competiția internațională organizată de Asociația Europeană a Furnizorilor de Servicii pentru Persoanele cu Dizabilități în 2020 (KHS 2021). Această recunoaștere subliniază succesul practicii și reprezintă o validare a contribuției autoarei în dezvoltarea auto-reprezentării în Republica Moldova, cât și o promovare a acesteia pe plan internațional. Constatările și recomandările tezei susțin schimbul internațional de cunoștințe și bune practici în domeniul drepturilor și incluziunii persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale.

Teza poate constitui o bază pentru cercetări viitoare și aprofundarea cunoștințelor privind auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități intelectuale și incluziunea lor socială în Republica Moldova.

Rezultatele științifice obținute au fost reflectate în cadrul următoarelor *conferințe* științifico-practice *naționale* („Protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități: abordări multidisciplinare” (Chișinău 2024), „Sociologia și Asistența socială: cercetare și profesionalizare” (Chișinău 2022), „Metodologii contemporane de cercetare şi evaluare” (Chișinău 2021) și *internaționale* („Noi provocări în Ştiinţele socio-umane la începutul mileniului III” (Sibiu 2024), „Economic Growth in the Conditions of Globalization” (Chișinău 2023), „Implicațiile economice și sociale ale pandemiei COVID-19: analize, prognoze și strategii de atenuare a consecințelor” (Chișinău 2020), „Ştiinţa politică şi administrativă: provocări globale, soluţii locale” (Chișinău 2020).

Teze științifice din cadrul tezei de doctor au fost incluse în 13 *publicații științifice*, dintre care 11 în literatura de specialitate din Republica Moldova și 2 din străinătate.

Rezultatele cercetării privind auto-reprezentarea și rolul acesteia în incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova au fost discutate cu membrii grupurilor

de auto-reprezentare și persoanele de suport ale acestora, sprijinite de Î.P. Keystone Moldova și validate de către aceștia.

Principalele rezultate ale cercetării privind ghidarea în carieră a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova au fost publicate în studiul sociologic „Politici și practici de ghidare în carieră a tinerilor cu dizabilități din Republica Moldova", distribuit atât în bibliotecile instituțiilor academice, cât și în bibliotecile autorităților publice și ale OSC din Republica Moldova. Rezultatele acestei cercetări au fost prezentate și în cadrul evenimentului de lansare publică a studiului la 27.01.2022 (Privesceu ©2024), dar și în cadrul atelierului internațional „*Because Neighbours Grow Up Together: Social inclusion in Central and Eastern neighbourhood CBC programmes and projects*", organizat de European Neighbourhood Instrument for Cross-Border Cooperation ENI CBC la 10.11.2022.

Adițional, rezultatele cercetării privind rolul auto-reprezentării în incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și a cercetării privind politicile și practicile de ghidare în carieră, au fost utilizate în elaborarea a 2 programe de formare profesională continuă din cadrul Î.P. Keystone Moldova pentru ocupațiile de „Consilier" și „Consilier vocațional", în conformitate cu Clasificatorul Ocupațiilor din Republica Moldova. În acest sens, autoarea tezei de doctor a participat în elaborarea *Curriculei și Suportului de curs privind Intermedierea accesului pe piața muncii a persoanelor cu dizabilități* și a *Curriculei și Suportului de curs privind Consilierea și ghidarea în carieră a persoanelor cu dizabilități.* Organizația a fost autorizată să presteze serviciul de învățare pe tot parcursul vieții, cu frecvență, cu 2 ECTS pentru fiecare program. Programul pentru ghidarea în carieră a fost autorizat în baza Deciziei ANACEC nr.68/22.12.2021 și a Deciziei Ministerului Educației și Cercetării nr.28/20.01.2022, iar programul privind intermedierea muncii a fost autorizat în baza Deciziei ANACEC nr.69/22.12.2021 și a Deciziei Ministerului Educației și Cercetării nr. 28 din 20.01.2022.

Volumul și structura tezei: Teza de doctor cuprinde introducerea, trei capitole (care includ 4 tabele și 12 figuri), concluzii generale și recomandări. Sunt prezentate adnotări în limbile română, rusă și engleză, cuvinte-cheie, bibliografie (209 surse), lista abrevierilor și 11 anexe.

Cuvinte-cheie: auto-reprezentare, persoane cu dizabilități intelectuale, incluziune socială

CONȚINUTUL TEZEI

În **INTRODUCERE** sunt argumentate actualitatea şi importanța temei studiate, sunt formulate scopul, obiectivele și ipotezele cercetării, noutatea ştiințifică a rezultatelor obținute şi problema ştiințifică soluționată, sunt explicate importanța teoretică şi valoarea aplicativă a tezei.

Capitolul **1. FUNDAMENTE TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE AUTO-REPREZENTĂRII PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI ÎN CONTEXTUL INCLUZIUNII SOCIALE** este dedicat analizei istoriografiei şi a situației în domeniul cercetării, precum şi conceptualizării auto-reprezentării persoanelor cu dizabilității în contextul incluziunii sociale.

Subcapitolul **1.1. Evoluția investigațiilor privind auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități în contextul incluziunii sociale** examinează evoluția cercetării științifice a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale în contextul incluziunii sociale, oferind un cadru teoretic amplu și riguros pentru înțelegerea acestui fenomen.

Astfel, conceptul de auto-reprezentare este introdus în discursul academic în anii '80 ai secolului XX prin lucrările unor cercetători europeni, americani și canadieni (Gray și Jackson, 2002). În Republica Moldova, acesta pătrunde în spațiul științific abia în 2020, prin contribuțiile autoarei tezei de doctor. Această întârziere nu reflectă doar un decalaj epistemic, ci și absența unei tradiții academice solide în cercetările privind dizabilitatea, mai ales din perspectiva participării persoanelor cu dizabilități în producerea cunoașterii despre ele însele.

Demersul teoretic privind conceptul de auto-reprezentare este elaborat într-o manieră interdisciplinară, integrând contribuții relevante din sociologie, psihologie, filosofie și alte domenii conexe. Sunt prezentate și analizate teoriile structural-funcționalistă, interacționismul simbolic, teoria identității sociale, constructivismul social și teoria puterii, toate având un rol esențial în conturarea și înțelegerea profundă a fenomenului de auto-reprezentare. Acestea sunt completate de teoriile participării, autodeterminării, dizabilității și valorizării rolurilor sociale, fiecare oferind perspective complementare esențiale pentru înțelegerea și conceptualizarea auto-reprezentării. În acest context, auto-reprezentarea nu este privită doar ca o formă de exprimare individuală, ci ca un proces relațional și colectiv, generat prin interacțiuni sociale, în care se formează identitatea de grup și se articulează contestarea marginalizării și a excluderii sociale.

Auto-reprezentarea este examinată în lumina tranziției de la modelele caritabil și medical al dizabilității, centrate pe dependență și intervenție, către modelele social și bazat pe drepturi, care promovează participarea activă și egalitatea în drepturi a persoanei cu dizabilități. Această schimbare de paradigmă a fost esențială pentru recunoașterea auto-reprezentării ca formă legitimă de acțiune socială și politică. În aceste noi cadre conceptuale, persoana cu dizabilități nu mai este privită ca beneficiar pasiv al protecției, ci ca subiect activ, deținător de drepturi, capabil să contribuie la definirea propriului destin social și civic. Totodată, subcapitolul subliniază că auto-reprezentarea nu poate fi redusă la un simplu act de exprimare a opiniilor, ci implică transformări sistemice profunde atât la nivelul structurilor instituționale, cât și al mentalităților colective, care să permită participarea autentică și valorizarea socială a persoanelor cu dizabilități (Goodley 2014).

Subcapitolul evidențiază nu doar contribuțiile semnificative, dar și limitele existente, în special în ceea ce privește reprezentarea autentică a persoanelor cu dizabilități intelectuale. Sunt analizate riscurile substituției vocii acestora prin intermediul părinților, specialiștilor sau organizațiilor care, deși bine intenționate, nu reflectă direct experiențele trăite ale grupului țintă. În acest context, se argumentează necesitatea stringentă a unei abordări incluzive și participative, în care persoanele cu dizabilități nu doar să fie consultate, ci să devină co-autori ai propriului discurs și actori activi în procesul de cunoaștere și decizie.

Un element distinctiv al subcapitolului îl reprezintă valorizarea surselor empirice alternative – în special rapoartele organizațiilor internaționale și ale OSC din Republica Moldova. Acestea oferă date construite participativ, într-un limbaj accesibil și adaptat, reflectând realitățile cotidiene ale persoanelor cu dizabilități intelectuale, comparativ cu o parte din literatura academică tradițională.

În concluzie, subcapitolul demonstrează că auto-reprezentarea nu este un fenomen izolat sau spontan, ci rezultatul unei evoluții teoretice și istorice complexe. Aceasta este ancorată într-o rețea de paradigme științifice și în realitățile sociale ale marginalizării, și se conturează ca o condiție esențială pentru incluziunea socială autentică a persoanelor cu dizabilități intelectuale în Republica Moldova.

Subcapitolul **1.2. Abordări conceptuale ale auto-reprezentării și incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități** fundamentează teoretic cele două concepte-cheie ale cercetării: auto-reprezentare și incluziune socială. Astfel, auto-reprezentarea este definită drept proces prin care persoanele cu dizabilități își afirmă vocea, își exprimă nevoile, revendică drepturi și participă activ în viața comunității. Subcapitolul integrează multiple perspective teoretice asupra auto-reprezentării: ca rezistență la opresiune, reconfigurare a identității sociale, reacție la relațiile de putere inechitabile, și ca formă de activism personal și colectiv (Petri și alții 2020; Carr 1994).

Auto-reprezentarea este abordată atât dintr-o perspectivă individuală (ca formă de exprimare personală și auto-determinare), cât și colectivă (ca acțiune organizată, prin grupuri și mișcări care luptă pentru justiție socială și echilibrare a relațiilor de putere în societate) (Callus 2013; Gray și Jackson 2002).

Un aspect esențial abordat în acest subcapitol este corelarea prioritară a conceptului de auto-reprezentare cu dizabilitățile intelectuale. Această asociere se explică prin faptul că, din cauza limitărilor funcționale și a necesității unui sprijin specific, persoanele cu dizabilități intelectuale au fost, istoric și social, cele mai private de oportunitatea de a-și exprima propria voce și de a influența deciziile care le afectează viața. Comparativ cu alte tipuri de dizabilități, ele s-au confruntat într-un mod disproporționat cu obstacole în exercitarea dreptului la participare activă și autodeterminare (Buchanan și Walmsley 2006).

Conceptualizarea auto-reprezentării vizează și clasificarea grupurilor de auto-reprezentare în funcție de autonomia lor și de tipul de sprijin organizațional. Grupurile de auto-reprezentare oferă un cadru sigur în care persoanele cu dizabilități intelectuale pot învăța să se exprime, să se implice, să-și afirme identitatea și să participe la luarea deciziilor. Aceste grupuri pot varia în structură, scop și nivel de acțiune – de la grupuri locale, informale, până la coaliții internaționale. Fiecare tip de grup prezintă avantaje și limite, însă toate contribuie la împuternicirea membrilor și la transformarea relațiilor sociale (Callus 2013; Schoultz 1997).

În ceea ce privește incluziunea socială, subcapitolul analizează critic abordările tradiționale axate exclusiv pe accesul la resurse și servicii, și propune adoptarea modelului ecologic al incluziunii (Simplican și alții 2015) – Figura 1. Acest model conceptualizează incluziunea ca participare activă, apartenență comunitară, respect pentru diversitate și echitate, evidențiind interacțiunea dintre factori individuali, relaționali, organizaționali, comunitari și politici.

Auto-reprezentarea este prezentată ca o premiză a incluziunii autentice – o formă activă de participare și revendicare a unui loc în societate. Persoanele care se auto-reprezintă nu mai sunt percepute ca simple beneficiare de servicii, ci ca actori implicați, capabili să contribuie la schimbarea percepțiilor, să influențeze politicile publice și să creeze noi identități sociale.

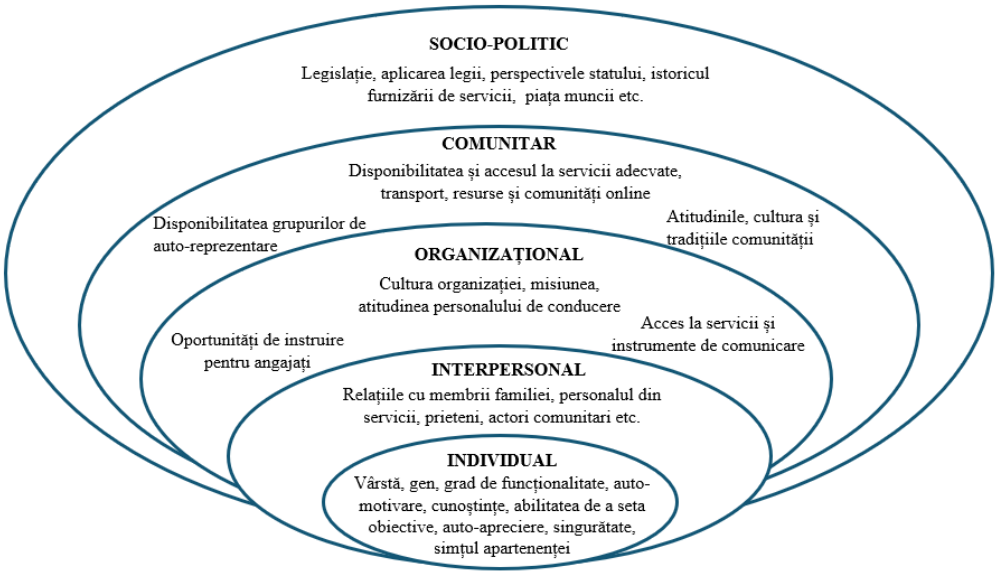

Fig. 1. Modelul ecologic al incluziunii sociale (adaptată după Simplican și alții 2015, pag. 25)

De asemenea, analiza conceptuală a permis evidențierea beneficiilor auto-reprezentării asupra persoanelor cu dizabilități și asupra incluziunii lor sociale. Acestea includ: creșterea încrederii și respectului de sine, extinderea rețelelor sociale, dezvoltarea de noi roluri sociale, participarea sporită la viața comunitară etc.

O contribuție majoră a subcapitolului constă în formularea unei definiții proprii a auto-reprezentării, prezentată în Reperele conceptuale ale rezumatului (supra).

Subcapitolul **1.3. Metodologii de cercetare sociologică a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități în contextul incluziunii sociale** explorează fundamentele teoretice și metodologice ale cercetării sociologice a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități, cu accent pe specificul cercetării incluzive. Sunt prezentate principiile de referință în cercetarea incluzivă, care implică activ persoanele cu dizabilități, inclusiv intelectuale, în toate etapele procesului de cercetare (Research for ALL 2020; Atkinson 2002).

Analiza metodologiilor de cercetare aplicate în studiile internaționale a permis fundamentarea cadrului metodologic de investigare a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități în contextul moldovenesc. A fost aplicată o metodologie mixtă de cercetare, combinând metode calitative – esențiale pentru înțelegerea profundă a auto-reprezentării, cu metode cantitative, pe un eșantion divers care a inclus auto-reprezentanți, familiile acestora, persoane de suport și OSC active în domeniul dizabilității din Republica Moldova (Tabelul 1).

Întregul proces de cercetare a fost ghidat de standarde etice riguroase (consimțământ informat, confidențialitate, validare cu membrii/le grupurilor de auto-reprezentare), aliniindu-se bunelor practici internaționale și aducând o contribuție valoroasă la dezvoltarea cercetării incluzive în Republica Moldova (Cojocaru 2021; Bigby 2015; Callus 2013; Williams 2002).

Tabel 1. Baza empirică a tezei

Denumirea studiului	Metodologie	Anul
Rolul auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova în incluziunea lor socială (Studiu sociologic)	• 3 discuții focus-grup (DFG), cu participarea a 18 persoane (persoane cu dizabilități cu experiență de auto-reprezentare, părinții acestora și persoanele de suport ale grupurilor de auto-reprezentare) • 8 interviuri aprofundate (IA) cu persoane cu dizabilități cu experiență de auto-reprezentare și experți, reprezentanți ai OSC active în domeniul dizabilității • Ancheta sociologică în bază de chestionar. Eșantion – 35 OSC membre ale AOPD • 2 studii de caz, cu participarea persoanelor cu dizabilități intelectuale, membre ale grupurilor de auto-reprezentare • Observația participativă aplicată în procesul de interacțiune cu 150 persoane cu dizabilități, membre ale grupurilor de auto-reprezentare din 15 raioane ale țării.	2021-2024
Politici și practici de ghidare în carieră a tinerilor cu dizabilități din Republica Moldova (Studiu sociologic)	• Ancheta sociologică în bază de chestionar. Eșantion – 1111 tineri cu dizabilități, dintre care persoanele cu dizabilități intelectuale au reprezentat 33% • 31 IA cu persoane cu dizabilități cu experiență de auto-reprezentare, reprezentanți ai autorităților publice centrale, sectorului educațional și ai OSC active în domeniul dizabilității • 4 DFG cu participarea a 30 persoane (tineri cu dizabilități, părinți ai copiilor și tinerilor cu dizabilități)	2021
Accesul populației generale și al grupurilor vulnerabile la servicii de sănătate în perioada pandemică (Studiu sociologic)	• Ancheta sociologică în bază de chestionar. Sub-eșantion: 200 de persoane cu dizabilități (din total eșantion1805 de persoane adulte) • 4 DFG cu reprezentanții OSC active în domeniul dizabilității • 20 IA cu experți – reprezentanți ai autorităților publice centrale și locale și cu prestatori de servicii de sănătate • Analiza de conținut a apelurilor telefonice parvenite la Serviciul de asistență telefonică gratuită pentru persoanele cu dizabilități	2021
Impactul pandemiei Covid-19 asupra persoanelor cu dizabilități (Studiu sociologic)	• Ancheta sociologică în bază de chestionar. Eșantion 257 persoane cu dizabilități, membrii familiilor lor și personal din servicii sociale • 2 DFG cu participarea a 38 reprezentanți ai OSC active în domeniul dizabilității • 20 IA cu experți – reprezentanți ai autorităților publice centrale și locale, prestatori de servicii de sănătate.	2020

	• Analiza de conținut a apelurilor telefonice parvenite la Serviciul de asistență telefonică gratuită pentru persoanele cu dizabilități	
Political participation of persons with intellectual or psychosocial disabilities (Raport internațional)	• 2 DFG cu participarea a 10 auto-reprezentanți	2021
Listen, Include, Respect International Guidelines for Inclusive Participation (Ghid internațional)	• 2 DFG cu participarea a 12 auto-reprezentanți	2021

Capitolul **2. PERSPECTIVE SOCIO-POLITICE INTERNAȚIONALE ȘI NAȚIONALE ÎN PROMOVAREA AUTO-REPREZENTĂRII PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELECTUALE** oferă o analiză a legislației și obligațiilor internaționale și naționale relevante pentru sprijinirea dreptului persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, de a se auto-reprezenta și de a participa activ în societate; explorează rolul autorităților publice din Republica Moldova în dezvoltarea și promovarea auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale; prezintă evoluția mișcării de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale la nivel global și național.

Subcapitolul **2.1. Cadrul legal internațional și național care asigură premize pentru auto-reprezentarea și incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale** a analizat gradul de aliniere a legislației moldovenești la standardele internaționale privind drepturile persoanelor cu dizabilități, evidențiind în ce măsură cadrul normativ existent permite exercitarea reală și efectivă a auto-reprezentării. Astfel, prin ratificarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (1990), Republica Moldova a consacrat dreptul la libertatea de opinie și exprimare, stabilind baza esențială pentru auto-reprezentare. Prin ratificarea Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (2010), țara a adoptat principiul „Nimic pentru noi fără noi", recunoscând necesitatea implicării active a persoanelor cu dizabilități în luarea deciziilor. Ratificarea Protocolului Opțional la Convenție (2021) a extins mijloacele de auto-reprezentare, oferind persoanelor cu dizabilități posibilitatea de a reclama încălcările drepturilor lor la nivel internațional. Adițional, angajamentul față de Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă (2015) a integrat principiul „a nu lăsa pe nimeni în urmă", încurajând implicarea directă a persoanelor cu dizabilități în procesele de dezvoltare.

La nivel național, Legea nr.60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități stabilește principiul participării efective în societate, creând baza legală internă pentru exercitarea auto-reprezentării. Programul național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2017–2022) introduce consultarea persoanelor cu dizabilități în elaborarea politicilor, facilitând pentru prima dată exprimarea directă a nevoilor și opiniilor lor în documente strategice. Programul național de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale (2018–2026) susține implicarea directă a persoanelor cu dizabilități în procesul de planificare, implementare și monitorizare a tranziției către traiul în comunitate.

Analiza critică a cadrului normativ național și internațional arată că auto-reprezentarea își găsește temeiul într-un cadru juridic solid, la care Republica Moldova este parte. Totuși, deși auto-reprezentarea este recunoscută ca un principiu fundamental în promovarea drepturilor persoanelor cu dizabilități, ea nu este definită explicit ca un drept distinct. Această absență creează ambiguități în aplicare, limitează obligațiile statului și reduce sprijinul concret pentru formarea auto-reprezentanților. Alte lacune legislative, la care face referință subcapitolul, includ lipsa cotelor de reprezentare pentru persoanele cu dizabilități intelectuale, accesul limitat la informații adaptate nevoilor lor și absența

programelor dedicate pentru formarea auto-reprezentării. Totodată, deși cadrul juridic oferă premize favorabile, impactul său este diminuat de lipsa mecanismelor eficiente de implementare, iar realizarea deplină a auto-reprezentării depinde de reforme legislative suplimentare, investiții în accesibilitate și consolidarea monitorizării drepturilor.

Subcapitolul **2.2 Rolului instituțiilor publice din Republica Moldova în susținerea și promovarea auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități** documentează măsurile implementate de autoritățile statului în vederea sprijinirii și consolidării capacităților persoanelor cu dizabilități intelectuale de a se reprezenta singure, prin prisma reformelor, politicilor, parteneriatelor și mecanismelor de protecție.

Astfel, printre principalele măsuri instituționale adoptate se numără câteva reforme-cheie cu impact direct asupra auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale. Reforma educației incluzive a oferit oportunități de exprimare și implicare în decizii încă din mediul școlar. Reforma capacității juridice a înlocuit tutela cu suportul în luarea deciziilor, recunoscând dreptul persoanei de a decide pentru sine, iar reforma dezinstituționalizării a creat condiții pentru viață independentă și participare comunitară. Aceste transformări au consolidat premize le structurale pentru exercitarea auto-reprezentării.

De asemenea, subcapitolul documentează sprijinul autorităților pentru exercitarea auto-reprezentării prin consolidarea mecanismelor de apărare a drepturilor, precum Oficiul Avocatului Poporului și Consiliul pentru Egalitate, utilizate de persoanele cu dizabilități, inclusiv intelectuale, pentru a semnala abuzuri. Secțiunea reflectă faptul că au fost dezvoltate servicii inovatoare, precum Serviciul de Asistență Telefonică Gratuită, care facilitează raportarea încălcărilor și accesul la sprijin. Nu în ultimul rând, autoritățile au organizat consultări publice, implicând persoanele cu dizabilități în procesul de elaborare a politicilor care le vizează direct. Aceste acțiuni au contribuit la creșterea vizibilității și participării active a acestora în spațiul public.

Totodată, subcapitolul prezintă disfuncționalitățile în aplicarea practică a acestor măsuri. Astfel, absența prioritizării auto-reprezentării în politicile de finanțare publică limitează dezvoltarea inițiativelor care ar permite persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, să-și exprime opiniile, să influențeze decizii sau să participe la viața comunității. Se punctează că, deși există mecanisme de protecție a drepturilor, acestea nu sunt întotdeauna accesibile persoanelor cu dizabilități intelectuale. Formarea insuficientă a funcționarilor publici în lucrul cu persoanele cu dizabilități intelectuale constituie un obstacol în calea exprimării libere și a participării autentice a acestora în procesele decizionale. În plus, implicarea persoanelor cu dizabilități intelectuale în consultările publice rămâne adesea formală, fără a se concretiza într-o influență reală asupra politicilor publice.

Subcapitolului **2.3 Evoluția mișcării de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale la nivel global și național** prezintă parcursul istoric, actorii relevanți și contextul în care această mișcare a evoluat, atât la nivel internațional, cât și în Republica Moldova.

În această ordine de idei, mișcarea de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale a luat naștere la sfârșitul anilor 1960 în Suedia, ca reacție la abordările paternaliste care excludeau participarea activă a acestor persoane în luarea deciziilor (Bengt Nirje 1996). Această mișcare a afirmat dreptul persoanelor cu dizabilități de a-și revendica un rol activ în societate, bazându-se pe principii precum autonomia, autodeterminarea și demnitatea riscului. Ulterior, mișcarea s-a extins la nivel internațional, prin crearea unor organizații și rețele de auto-reprezentare în SUA, Canada, Marea Britanie și alte țări europene, contribuind semnificativ la recunoașterea drepturilor persoanelor cu dizabilități intelectuale și la promovarea incluziunii sociale (Brunk 1991).

În Republica Moldova mișcarea se află în fază incipientă. Primele grupuri de auto-reprezentare au fost create în 2014 cu suportul Î.P. Keystone Moldova și a partenerilor de dezvoltare, în contextul reformei dezinstituționalizării persoanelor cu dizabilități. Aceste grupuri funcționează în mare parte

cu sprijin extern, neavând încă o structură națională consolidată care să le reprezinte colectiv. Grupurile locale diferă ca nivel de organizare și autonomie, dar desfășoară activități relevante, precum instruiri în domeniul drepturilor omului, campanii de sensibilizare a opiniei publice, pledoarie pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale etc. (Cojocaru și Malcoci 2024; Bulgaru și Bulgaru 2025).

Totuși, în absența unei voci colective la nivel național, impactul acestora asupra politicilor publice rămâne limitat. Subcapitolul prezintă principalele obstacole în calea dezvoltării mișcării, printre care lipsa resurselor financiare, sprijinul insuficient din partea autorităților și dependența de persoane de suport. Pentru ca mișcarea de auto-reprezentare din Republica Moldova să se consolideze, este necesară susținerea instituțională fermă, creșterea nivelului de conștientizare în societate a drepturilor și valorii persoanelor cu dizabilități (inclusiv intelectuale) și investiții în formarea liderilor din rândul persoanelor cu dizabilități intelectuale (Cojocaru și Malcoci 2024).

Capitolul **3. AUTO-REPREZENTAREA PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELECTUALE DIN REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVA INCLUZIUNII SOCIALE** oferă o perspectivă detaliată asupra contextului național în care persoanele cu dizabilități exercită auto-reprezentarea, explorând provocările și soluțiile legate de acest fenomen, rezultatele și/sau impactul auto-reprezentării, precum și direcțiile necesare pentru avansarea auto-reprezentării în Republica Moldova.

Subcapitolul **3.1. Percepții asupra auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova în contextul incluziunii sociale** dezvăluie modul în care este înțeleasă auto-reprezentarea atât la nivel internațional, cât și în Republica Moldova.

În acest sens, la nivel global, auto-reprezentarea este definită ca abilitate a persoanei de a-și exprima opiniile, a lua decizii și a-și controla propria viață, fiind strâns legată de conceptele de autonomie și autodeterminare (Mineaur și alții 2017).

În context național, persoanele cu dizabilități înțeleg auto-reprezentarea ca exprimare a propriei opinii, revendicarea drepturilor, soluționarea problemelor, asumarea responsabilității și participare activă. OSC active în domeniul dizabilității din Republica Moldova identifică trei dimensiuni principale: exprimarea nevoilor, luarea deciziilor și promovarea drepturilor.

Totuși, cunoașterea acestui concept rămâne limitată în societatea moldovenească, iar multe persoane, inclusiv cu dizabilități intelectuale, află despre auto-reprezentare doar prin contact direct cu rețele sau programe specializate.

Subcapitolul concluzionează cu nevoia de eforturi continue de informare și educare pentru promovarea conceptului de auto-reprezentare ca practică esențială în incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Subcapitolul **3.2. Bariere în auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova** investighează obstacolele care limitează capacitatea persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova de a se auto-reprezenta. De asemenea, secțiunea prezintă diferite strategii pentru a le depăși.

Astfel, barierele prezentate sunt deopotrivă personale și externe, reflectând realități care țin atât de persoana cu dizabilități intelectuale, cât și de mediul social, instituțional și legislativ în care aceasta trăiește.

Pe plan personal, mulți auto-reprezentanți se confruntă cu lipsa încrederii în sine, teama de a greși, lipsa cunoștințelor despre drepturile lor sau dificultăți de comunicare. Acești factori sunt adesea rezultatul unei istorii de marginalizare, dependență de familie sau instituții și a unui sistem educațional care nu le-a cultivat autonomia. Experiențele de respingere sau neglijare le-au întărit o imagine de sine fragilă, iar lipsa oportunităților reale de participare i-a făcut să ezite în a se afirma sau a lua inițiativa (Cojocaru 2023; p. 242-244).

Barierele externe identificate în subcapitol afectează direct exercitarea auto-reprezentării de către persoanele cu dizabilități intelectuale. Printre acestea se numără implementarea insuficientă a cadrului legal privind incluziunea socială, accesibilitatea redusă la servicii și informații, precum și sub-reprezentarea în structurile decizionale, care împiedică participarea activă și recunoașterea acestor persoane ca actori sociali cu drepturi depline. Acestora li se adaugă atitudinile sociale negative, care contestă constant capacitatea persoanelor cu dizabilități intelectuale de a lua decizii sau de a se exprima. În lipsa unui sprijin financiar adecvat, persoanele cu dizabilități intelectuale sunt nevoite să-și concentreze energia pe supraviețuire (alimentație și sănătate) în detrimentul dezvoltării personale și civice. O altă barieră documentată este cea financiară: în absența resurselor necesare, participarea la rețele naționale sau internaționale de auto-reprezentare devine imposibilă. În plus, sprijinul acordat de părinți sau personalul din domeniul protecției sociale este adesea excesiv, aceștia preluând controlul decizional, în loc să faciliteze exprimarea liberă a dorințelor persoanei cu dizabilități intelectuale. Acest tip de sprijin, deși adesea bine intenționat, menține persoana într-o stare de dependență și reduce șansele unei auto-reprezentări autentice. În unele cazuri, implicarea persoanelor cu dizabilități intelectuale în activități de advocacy are un caracter simbolic, fără o voce reală, fenomen cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de *tokenism* (Cojocaru 2023; p. 239-240; Beckwith 2016).

Subcapitolul evidențiază faptul că toate aceste obstacole ridică întrebări serioase privind durabilitatea și viitorul rețelei de auto-reprezentare din Republica Moldova. Fără o abordare sistemică, în care să se consolideze atât factorii individuali, cât și cei instituționali, mișcarea de auto-reprezentare riscă să rămână fragilă și dependentă de inițiative izolate, în special ale donatorilor externi.

Totodată, subcapitolul explorează factorii pozitivi care pot contribui la dezvoltarea auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale. Regionalizarea sprijinului oferit de persoanele de suport ale grupurilor de auto-reprezentare, implicarea comunității locale, capacitarea liderilor cu dizabilități și participarea în mecanismele de monitorizare a Convenției ONU sunt doar câteva dintre direcțiile strategice identificate în studiul de doctorat. Dacă sunt susținute corespunzător, aceste măsuri pot schimba semnificativ peisajul actual, transformând auto-reprezentarea într-o practică sustenabilă și influentă (Cojocaru 2023, p. 240-241).

Subcapitolul **3.3. Sisteme de suport în auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova** examinează resursele disponibile pentru persoanele cu dizabilități intelectuale din țară, destinate să le sprijine în eforturile lor de auto-reprezentare.

În cadrul cercetării au fost identificate patru tipuri principale de suport: sprijinul din partea persoanei de suport, sprijinul familiei, suportul de la egal la egal (peer support) și sprijinul instituțional oferit de OSC și autorități publice. Subcapitolul prezintă modalitățile prin care aceste resurse contribuie la dezvoltarea abilităților de auto-reprezentare sau dimpotrivă, împiedică acest proces, și rolul lor în promovarea unei auto-reprezentări eficiente și sustenabile în comunitatea moldovenească.

Astfel, persoana de suport are un rol esențial în facilitarea proceselor de grup, oferind sprijin inițial pentru formarea și funcționarea grupurilor de auto-reprezentare. Teza argumentează că acest rol trebuie să fie echilibrat, încurajând autonomia, fără a prelua controlul. Totodată, se punctează că în lipsa unei instruiri formale, persoanele de suport din Republica Moldova învață din practică, confruntându-se cu provocări legate de ieșirea din rolul paternalist. Astfel, sunt necesare programe specializate de instruire pentru a consolida un sprijin etic, relațional și eficient (Chapman 2005; Cone 2000).

Familia joacă, la rândul ei, un rol fundamental în formarea abilităților de comunicare, liderism și cunoaștere de sine. Subcapitolul accentuiază că implicarea familiei poate fi ambivalentă: un sprijin excesiv, controlul decizional sau subestimarea abilităților pot deveni obstacole. De aceea, este esențial ca părinții să fie, la rândul lor, susținuți prin servicii, informare și programe de parenting, pentru a

putea promova autodeterminarea persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale (Racu și Munteanu 2024; Cojocaru 2022; Shogren și Raley 2022; Anderson și Bigby 2015).

Un alt pilon esențial prezentat este sprijinul de la egal la egal, oferit de persoane cu dizabilități intelectuale, care au experiențe similare și/sau comune. Acest tip de suport s-a dezvoltat în cadrul grupurilor de auto-reprezentare atât în interiorul acestora, cât și în comunitate, contribuind la creșterea stimei de sine, la reducerea izolării și la motivarea reciprocă a membrilor grupurilor. Deși aflat în fază incipientă în Republica Moldova, acest model are un potențial important pentru consolidarea mișcării de auto-reprezentare la nivel național (Cojocaru 2022; Cowie și Wallace 2000).

Sprijinul instituțional este o altă formă de suport prezentată în subcapitol. Acesta este oferit în principal de OSC, care derulează acțiuni de capacitare, sensibilizare și pledoarie. Se constată că doar o parte dintre OSC din țară includ activ auto-reprezentarea în activitatea lor, iar reprezentarea persoanelor cu dizabilități intelectuale în structurile de conducere ale organizațiilor rămâne redusă. Lipsa organizațiilor conduse de auto-reprezentanți și dependența de finanțări externe afectează durabilitatea acestor eforturi (Cojocaru 2022; Cone 2000). În același timp, instituțiile publice nu oferă încă sprijin sistemic, resurse adecvate sau politici bine implementate pentru susținerea auto-reprezentării. Subcapitolul concluzionează că sistemele de suport existente în Republica Moldova oferă o bază importantă pentru dezvoltarea auto-reprezentării, dar sunt marcate de provocări semnificative. Este necesar un efort comun din partea familiilor, persoanelor de suport, OSC și instituțiilor publice, pentru a consolida o rețea coerentă și sustenabilă de sprijin, care să permită persoanelor cu dizabilități intelectuale să-și revendice drepturile și să contribuie activ la viața comunității.

Subcapitolul **3.4 Impactul auto-reprezentării asupra incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova** examinează modul în care participarea activă a persoanelor cu dizabilități intelectuale în procesele decizionale și de advocacy influențează nivelul lor de incluziune în societate (Gilmarting și Slevin 2010). Această secțiune analizează impactul auto-reprezentării asupra incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale prin prisma unui model pe șase niveluri: intrapersonal, interpersonal, organizațional, comunitar, național și global (Yanicki 2022).

Datele colectate prin interviuri aprofundate, discuții focus grup și observație participativă, indică o influență pozitivă semnificativă la toate nivelurile. Aceste rezultate au fost confirmate de către persoanele cu dizabilități intelectuale, persoanele de suport, membrii familiilor lor și de către OSC naționale care sprijină auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități.

La nivel intrapersonal, auto-reprezentarea a contribuit la creșterea încrederii în sine, a stimei de sine și a conștientizării personale, dezvoltând autonomia și capacitatea de luare a deciziilor a persoanelor cu dizabilități – Figura 2.

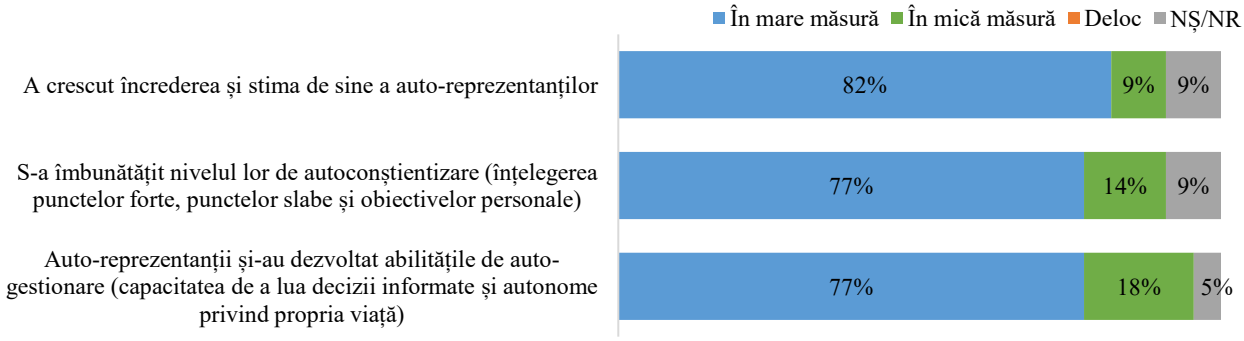

Fig. 2 Influența auto-reprezentării la nivel intrapersonal

La nivel interpersonal, membrii grupurilor și-au dezvoltat abilități de comunicare, relaționare și rezolvare a conflictelor, extinzându-și rețelele sociale și reducând izolarea – Figura 3.

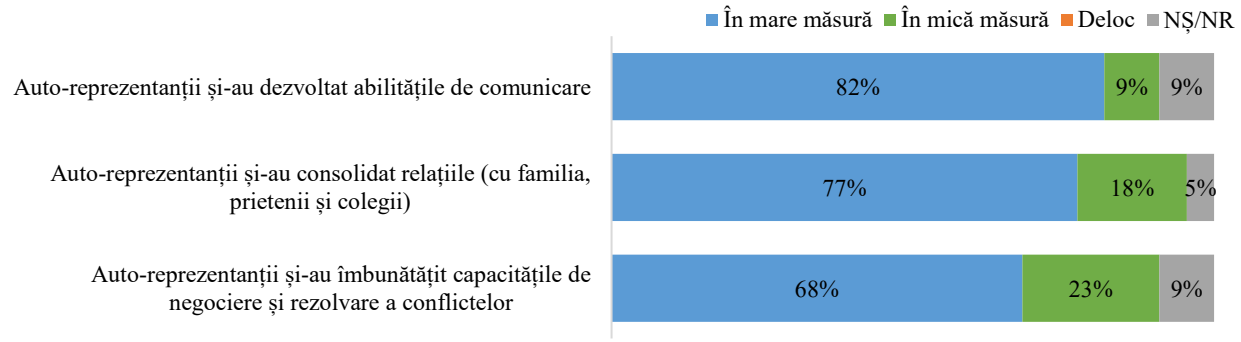

Fig. 3 Influența auto-reprezentării la nivel interpersonal

La nivel organizațional, OSC care sprijină auto-reprezentarea și-au îmbunătățit cultura organizațională, metodele de lucru și incluziunea persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, în procesele decizionale – Figura 4.

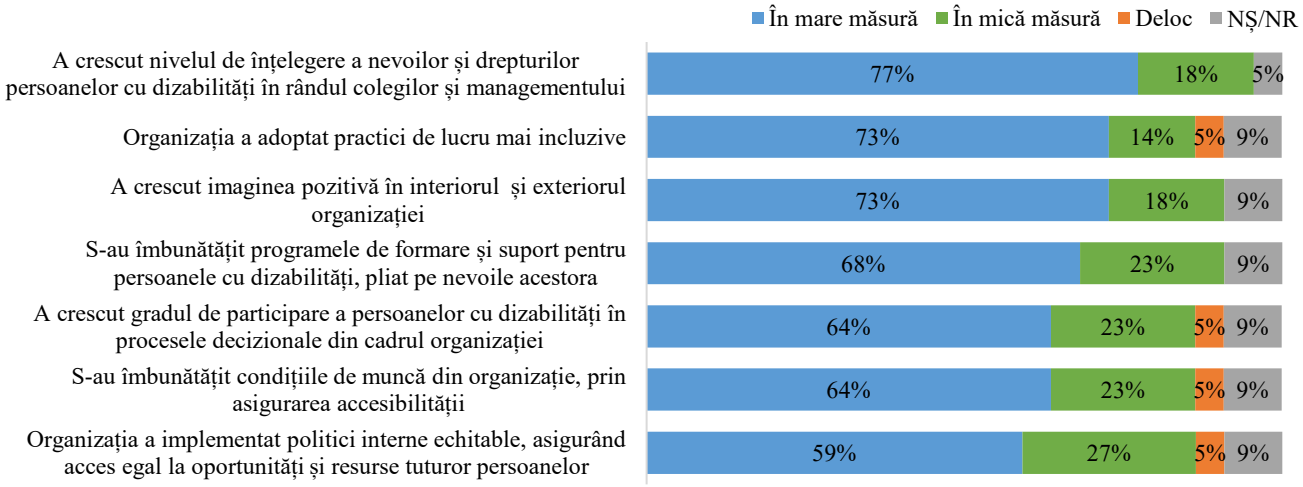
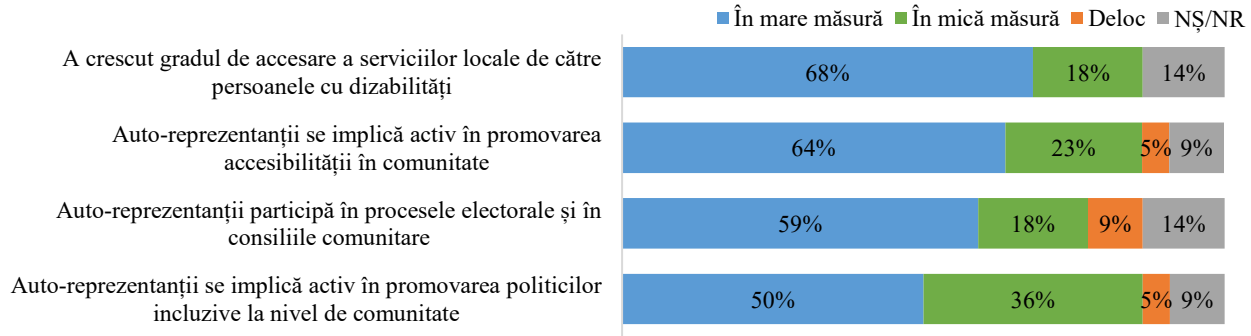

Fig. 4. Influența auto-reprezentării la nivel organizațional

La nivel comunitar, persoanele cu dizabilități intelectuale au participat activ în viața comunității, în inițiative de advocacy și procese electorale, contribuind la accesibilizarea spațiului public, la

creșterea vizibilității sociale și schimbarea opiniei publice în raport cu persoanele cu dizabilități, inclusiv intelectuale – Figura 5.

Fig. 5 Influența auto-reprezentării la nivel comunitar

La nivel național, auto-reprezentanții au influențat politici publice (inclusiv prin contribuții la elaborarea rapoartelor și strategiilor locale și naționale), au promovat dezinstituționalizarea și au contribuit la schimbarea atitudinilor sociale prin acțiuni publice de sensibilizare – Figura 6.

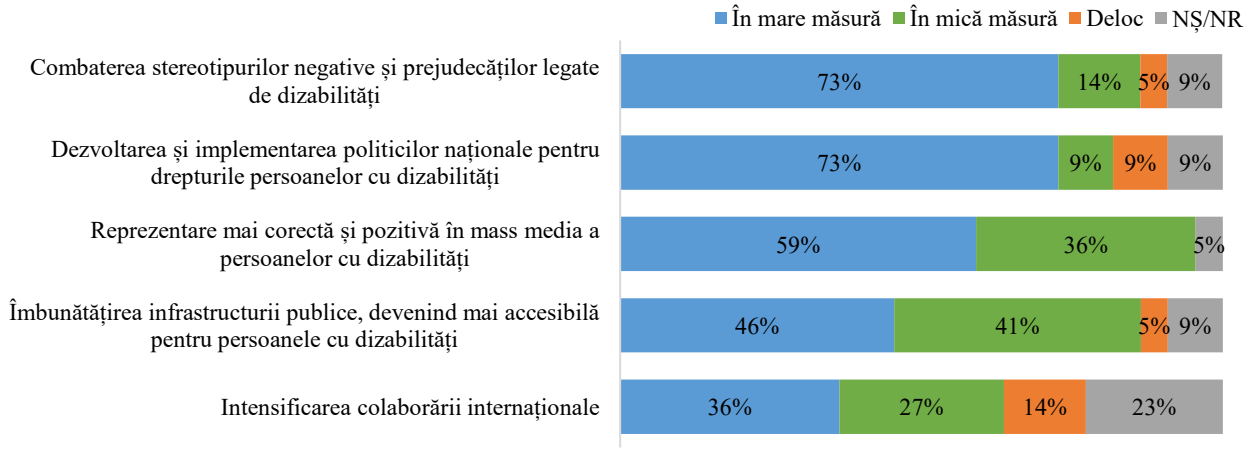

Fig. 6 Influența auto-reprezentării la nivel național

La nivel global, auto-reprezentanții au participat în rețele internaționale și evenimente globale, contribuind la elaborarea ghidurilor internaționale și influențând politicile globale pentru drepturile persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Subcapitolul evidențiază că auto-reprezentarea este un proces continuu și dinamic, care sporește incluziunea socială și contribuie la schimbări sistemice. Acesta finalizează cu prezentarea cadrului logic al auto-reprezentării din perspectiva incluziunii sociale, adaptat contextului Republicii Moldova, elaborat de autoare în procesul studiului de doctorat – Tabelul 2.

Tabel 2. Cadrul logic al auto-reprezentării din perspectiva incluziunii sociale

Resurse	Activități	Rezultate	Impact	Premize
Programe de instruire și mentorat Resurse financiare Rețele de sprijin (inclusiv persoane de suport, auto-reprezentanți) Echipament și tehnologii (calculator, internet etc.) Resurse financiare Parteneri	Instruiri în drepturile persoanelor cu dizabilități, auto-reprezentare, pledoarie, dezvoltare personală, comunicare etc. Întâlniri regulate pentru schimb de cunoștințe și experiențe, planificarea activităților etc.	Nivel intrapersonal (stima de sine crescută, nivel îmbunătățit de auto-conștientizare, abilități sporite de auto-gestionare) Nivel interpersonal (abilități de comunicare dezvoltate, relații sociale consolidate) Nivel organizațional (practici de lucru mai incluzive, politici interne mai	Auto-reprezentanții sunt un grup organizat și puternic, pot influența politicile publice și opinia publică în direcția incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități Societatea este mai incluzivă, iar diversitatea este respectată și apreciată	Persoanele cu dizabilități doresc și sunt motivate să participe mai activ în societate. Există un mediu favorabil care încurajează și susține eforturile de auto-reprezentare. Atitudinile societății sunt în general, de acceptare, față de persoanele cu dizabilități

	Campanii de sensibilizare a opiniei publice Întâlniri cu factori de decizie Petiționare Participare în evenimente locale, naționale, globale pentru reprezentarea persoanelor cu dizabilități Consultarea politicilor publice Participarea la grupuri de lucru și comitete consultative pentru a oferi expertiză Monitorizarea implementării politicilor legate de dizabilitate și identificarea potențialelor probleme Evaluarea accesibilității serviciilor și a spațiilor publice pentru persoanele cu dizabilități și identificarea barierelor	echitabile, cultură organizațională mai incluzivă etc.) Nivel comunitar (angajament crescut în comunitate a persoanelor cu dizabilități, infrastructură publică mai accesibilă, politici mai incluzive, grad sporit de accesare a serviciilor locale (de sănătate, educație, muncă, sport, transport etc.) de către persoanele cu dizabilități, etc.) Nivel național (nivel sporit al acceptării persoanelor cu dizabilități, politici naționale mai incluzive, reprezentare valorizantă în mass media, infrastructura publică mai accesibilă etc.) Nivel global colaborarea cu auto-reprezentanții din alte țări intensificată, reprezentare în cadrul rețelelor de advocacy globale, politici internaționale mai inclusive etc.).		Accesul la resurse este echitabil și nu există bariere financiare majore pentru participarea la programele de auto-reprezentare.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Teza de doctor a analizat rolul fundamental al auto-reprezentării în incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova. Auto-reprezentarea este un concept relativ nou în discursul academic internațional, fiind unul din aspectele cercetate în contextul studiilor din domeniul dizabilității. În arealul științific moldovenesc conceptul de auto-reprezentare este elucidat pentru prima oară prin intermediul tezei de doctor, reprezentând și un element inovator al lucrării.

Eforturile de cercetare au permis soluționarea unei probleme științifice importante și anume: furnizarea unui fundament științific riguros pentru conceptul de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova în contextul incluziunii sociale. Adițional, prin abordarea acestei teme inovatoare, teza deschide un nou capitol în studiul dizabilității în Moldova, oferind o bază teoretică solidă pentru cercetările viitoare.

Ipoteza de bază a studiului, potrivit căreia *abilitățile și acțiunile de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale facilitează procesele de incluziune socială a acestora și contribuie la un nivel sporit al bunăstării lor* a fost validată. Totodată, rezultatele obținute prin demersul de cercetare confirmă ipotezele de lucru ale tezei.

Rezultatele științifice obținute în cadrul cercetării:

1. Eforturile de cercetare au contribuit semnificativ la definirea conceptului de auto-reprezentare în Republica Moldova, completând un gol academic existent. Astfel, auto-reprezentarea este definită drept proces de implicare activă și directă a persoanelor cu dizabilități intelectuale în procesele decizionale la nivel individual, comunitar și social, prin exprimarea propriei voci și manifestarea capacității proprii de acțiune, promovând astfel o incluziune socială autentică și durabilă.
2. Aprofundarea cadrului teoretic existent al auto-reprezentării și adăogarea de perspective noi, rezultate din investigarea contextului istoric și cultural moldovenesc, a permis dezvoltarea modelului de cadru logic al auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități. Modelul a fost implementat și validat în lucrul cu persoanele cu dizabilități, membre ale grupurilor de auto-reprezentare din țară, demonstrându-și eficiența. Acesta poate fi aplicat în practică pentru dezvoltarea și implementarea programelor și inițiativelor destinate să sprijine auto-reprezentarea și incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova.
3. Contextualizarea fenomenului de auto-reprezentare a permis identificarea barierelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități intelectuale în eforturile lor de auto-reprezentare. Cercetarea a identificat un spectru vast de bariere: de la cele de ordin personal, la cele de ordin social. Barierele de ordin personal includ: lipsa încrederii în sine, frica de reacțiile din partea societății, nivel redus al asertivității, lipsa de cunoștințe despre drepturi și resursele disponibile, lipsa de experiență de auto-reprezentare și pledoarie. În categoria barierelor de ordin social se includ: inaccesibilitatea mediilor fizice și virtuale, ale bunurilor și serviciilor, ale tehnologiilor informației și ale comunicațiilor; atitudinile stigmatizante ale societății; insuficiența resurselor financiare care să fortifice abilitățile de auto-reprezentare; carențele în abilitățile familiilor și persoanelor de suport de a educa și sprijini eforturile de auto-reprezentare ale persoanelor cu dizabilități intelectuale. Teza evidențiază faptul că toate aceste obstacole ridică întrebări serioase privind durabilitatea și viitorul rețelei de auto-reprezentare din Republica Moldova, iar în lipsa unei abordări sistemice, mișcarea de auto-reprezentare riscă să rămână fragilă și dependentă de inițiative izolate, în special ale donatorilor externi.
4. Studiul a realizat și o evaluare a elementelor catalizatoare ale succesului în auto-reprezentare. Rezultatele cercetării evidențiază factorii personali (cum ar fi autodeterminarea, educația și încrederea în sine), sistemici (precum legislația incluzivă, accesibilitatea și rețelele de sprijin) și

atitudinali ca elemente pentru o auto-reprezentare eficientă a persoanelor cu dizabilități intelectuale. Consolidarea componentelor individuale, optimizarea factorilor sistemici și promovarea unor atitudini sociale favorabile creează condițiile necesare pentru o auto-reprezentare eficientă.

5. Rezultatele cercetării subliniază influența pozitivă pe care auto-reprezentarea o exercită asupra persoanelor cu dizabilități, contribuind la consolidarea autonomiei, creșterea calității vieții și afirmarea identității lor personale. La nivel societal, acest proces favorizează schimbări în politicile publice, remodelarea percepțiilor sociale despre persoanele cu dizabilități intelectuale și promovarea drepturilor fundamentale ale acestora, facilitând astfel incluziunea și participarea lor activă în comunitate.

Sintetizând rezultatele teoretice și empirice obținute în acest demers științific, putem susține că scopul și obiectivele de cercetare propuse au fost realizate. Concluziile obținute servesc drept premisă importantă pentru formularea următoarelor **recomandări practice:**

Factori de decizie:

- Integrarea principiilor incluziunii sociale în toate documentele de politici naționale și locale, asigurând o abordare transversală și coerentă a acestora;
- Consultarea transparentă și sistematică a opiniilor și perspectivelor persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, în toate etapele procesului decizional;
- Implementarea politicilor și programelor (sociale, educaționale, juridice etc.) care să sprijine auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale;
- Crearea mecanismelor de participare a societății civile, inclusiv auto-reprezentanți, în monitorizarea și aplicarea prevederilor Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități;
- Elaborarea unor cadre de monitorizare și colectare a datelor privind indicatorii relevanți din perspectiva auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități. Aceștia ar putea viza aspecte precum crearea organizațiilor persoanelor cu dizabilități intelectuale, ponderea persoanelor cu dizabilități intelectuale care obțin roluri de lider în organizații și grupuri comunitare, accesul la programe de auto-reprezentare, evaluarea satisfacției cu privire la programele de auto-reprezentare, numărul de politici publice și proiecte locale adaptate în urma consultării persoanelor cu dizabilități intelectuale etc.;
- Asigurarea accesibilității universale la infrastructură fizică, transporturi, informație și comunicații, eliminând barierele de participare a persoanelor cu dizabilități în toate sferele vieții;
- Dezvoltarea și implementarea de servicii de suport personalizate, adaptate nevoilor specifice ale persoanelor cu dizabilități, facilitând participarea lor activă la toate aspectele vieții sociale;
- Implicarea activă a persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, în evaluarea calității și relevanței serviciilor în vederea ajustării acestora la nevoile reale ale beneficiarilor;
- Formarea continuă a personalului din instituțiile publice în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități, diversitate și sprijin pentru auto-reprezentare;
- Instituirea cotelor de reprezentare în instituțiile publice, inclusiv în Parlament, Guvern și consilii locale, asigurând auto-reprezentanților o voce directă în luarea deciziilor;
- Sprijinirea financiară și logistică a cercetărilor privind strategiile de promovare a auto-reprezentării, consolidând baza de cunoștințe și informând politicile publice;

- Alocarea de resurse pentru programe de consolidare a capacităților și inițiativelor menite să împuternicească persoanele cu dizabilități, inclusiv intelectuale, să își susțină singure drepturile;
- Promovarea modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante, combătând atitudinile discriminatorii și stigmatizante;
- Instituirea unităților de suport pentru auto-reprezentare în cadrul Oficiului Avocatului Poporului pentru a asigura durabilitatea rețelei neformale de auto-reprezentanți creată cu suportul societății civile.

Persoanele cu dizabilități și organizațiile societății civile:

- Dezvoltarea continuă a abilităților de auto-reprezentare prin programe dedicate și instruire specifică;
- Consolidarea grupurilor de auto-reprezentare existente și crearea de noi entități, cu reprezentare în toate raioanele țării, asigurând o diversitate a perspectivelor și o voce puternică în societate;
- Pledoarie constantă pentru respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilități și incluziunea lor socială la nivel local și național;
- Participarea în acțiuni de sensibilizare a opiniei publice cu privire la potențialul persoanelor cu dizabilități, combătând discriminarea și stereotipurile negative în raport cu această categorie de populație;
- Implicare activă și semnificativă în elaborarea politicilor publice și programelor sociale, influențând deciziile care le afectează viața;
- Promovarea transferului de bune practici în materie de auto-reprezentare, atât prin învățarea exemplelor pozitive din alte țări, adaptându-le la contextul specific al Republicii Moldova, cât și prin prezentarea experiențelor pozitive moldovenești în afara țării;
- Crearea de platforme la nivel național pentru ca persoanele cu dizabilități, inclusiv intelectuale, să își împărtășească experiențele, să acceseze resurse și să colaboreze în eforturile de pledoarie;
- Aderarea la platforme regionale și globale ale auto-reprezentanților pentru a avansa problemele persoanelor cu dizabilități pe agenda publică națională și internațională.

Părinții și/sau persoanele de suport ale persoanelor cu dizabilități:

- Dezvoltarea abilităților de auto-exprimare și încurajarea comunicării libere a persoanelor cu dizabilități încă din copilărie;
- Crearea unui mediu de împuternicire a persoanelor cu dizabilități, învățându-i cum să navigheze sistemele de sprijin și servicii;
- Susținerea autonomiei și independenței persoanelor cu dizabilități, încurajându-le să își gestioneze viața cotidiană și să își asume responsabilități;
- Facilitarea accesului la educație și informații adaptate nevoilor specifice, eliminând barierele în calea învățării;
- Încurajarea participării persoanelor cu dizabilități în diverse activități ale comunității, promovând incluziunea socială și combătând marginalizarea.

Mass-media:

- Derularea de campanii de sensibilizare publică ample și strategice, care să combată stereotipurile negative și să promoveze o imagine pozitivă a persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale;
- Promovarea modelelor de succes ale persoanelor cu dizabilități din diverse domenii ale vieții sociale, evidențiind contribuția și potențialul lor prin eforturile de auto-reprezentare;

- Adaptarea conținutului informațional la nevoile specifice ale persoanelor cu dizabilități, asigurând accesibilitatea acestuia.

Cercetători științifici:

- Dezvoltarea și aplicarea unor metodologii de cercetare participativă, care să implice direct persoanele cu dizabilități, inclusiv intelectuale, în procesul de colectare și analiză a datelor, asigurând o abordare centrată pe persoană;
- Utilizarea de metode de colectare a datelor accesibile tuturor categoriilor de persoane cu dizabilități, pentru a obține o imagine cuprinzătoare a fenomenelor cercetate;
- Abordarea cercetării din perspectiva interdisciplinară, colaborând cu sociologi, psihologi, juriști ș.a. pentru o înțelegere holistică a conceptului de auto-reprezentare;
- Folosirea rezultatelor cercetărilor pentru a pleda pentru noi reforme și îmbunătățiri în politicile și practicile în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități și incluziunii sociale a acestora;
- Extinderea cercetărilor privind fenomenul auto-reprezentării. Potențiale arii de cercetare ar fi: modul în care factori precum genul, statutul socio-economic, locația geografică, tipul și severitatea dizabilității, mediul familial din care provine persoana și altele influențează capacitatea persoanelor cu dizabilități, inclusiv intelectuale, de a se auto-reprezenta în mod eficient; rolul tehnologiilor în împuternicirea persoanelor cu dizabilități și sprijinirea eforturilor lor de auto-reprezentare; impactul auto-reprezentării asupra calității vieții persoanelor cu dizabilități etc.

Parteneri de dezvoltare (donatori):

- Susținerea financiară și tehnică a grupurilor de auto-reprezentare, organizațiilor persoanelor cu dizabilități și organizațiilor societății civile care le promovează interesele, în eforturile lor de împuternicire a persoanelor cu dizabilități și de consolidare a capacităților lor de auto-reprezentare, și în acțiunile de pledoarie la nivel național și internațional pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.
- Integrarea abordării bazate pe drepturile omului și a incluziunii sociale în toate inițiativele și proiectele de dezvoltare pe care le sprijină.

BIBLIOGRAFIE

1. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ (BNS). *Protecţia socială = Социальная защита = Social protection.* In: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 2023, pp.239-242. [citat 12.11.2024]. Disponibil: https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2023/9_AS.pdf
2. BULGARU, M., BULGARU, O. Forța solidarității in depașirea problemelor cu care se confrunta persoanele cu dizabilitați. In: *Protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități: abordări multidisciplinare.* Chișinău. 2025. ISBN 978-9975-3686-0-5. [citat 03.03.2025].
3. IVAȘCU, R., COVRIG, N., BUZU, A. *Moldova inegală. Analiza celor mai relevante inegalități din Republica Moldova 2021*. Chișinău, 2021. [citat 12.06.2024]. Disponibil: https://progen.md/wp-content/uploads/2021/12/CPD_MOLDOVA-INEGALA-2021.pdf
4. MALCOCI, L., MUNTEANU, P. *Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi:* studiu sociologic. Chișinău: Arva Color, 2017. 60 p. ISBN 978-9975-127-51-6.
5. RACU, A., MUNTEANU, N. Noi viziuni asupra familiei care are în componentă copii cu dizabilități. In: *Perspectivele de reziliență a familiei în contextul multiplelor crize*, ediția a 10-a, 11 mai 2023. Chișinău: Stratum Plus, 2024, pp. 129-137. ISBN 978-9975-3651-5-4 [citat 23.04.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.55086/PRFCMCX129138
6. ANDERSON, S., BIGBY, C. Self-Advocacy as a means to positive identities for people with intellectual disability: we just help them, be them really. In: *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities.* 2015, vol. 30, no. 1, pp. 109-120 [citat 02.03.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1111/jar.12223
7. ATKINSON, D. Self-Advocacy and Research. In: B. GRAY, R. JACKSON. *Advocacy and Learning Disability*. London, UK: Jessica Kingsley Publishers, 2002. pp. 120-136 [citat 09.02.2024]. Disponibil: https://uk.jkp.com/catalogue/book.php/isbn/9781853029424
8. BECKWITH, R. Beyond Tokenism: People With Complex Needs in Leadership Roles: A Review of the Literature. In: *Inclusion.* 2016, vol. 4. no. 4, pp. 137-155 [citat 11.05.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1352/2326-6988-4.3.137
9. BIGBY, C. Conceptualizing inclusive research – a participatory research approach with people with intellectual disability: paradigm or method? In: G. HIGGINBOTTOM, P. LIAMPUTTONG, eds. *Participatory qualitative research methodologies in health.* SAGE Publications Ltd, 2015, pp. 136-160. [citat 15.04.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.4135/9781473919945
10. BRUNK, G. L. *Supporting the Growth of the Self-Advocacy Movement: What We Can Learn from Its History and Activists*. The University of Kansa. 1991. 39 p. [citat 29.04.2024]. Disponibil: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED344359.pdf
11. BUCHANAN, I., WALMSLEY, J. Self-advocacy in historical perspective. In: *British Journal of Learning Disabilities.* 2006, vol. 34, pp. 133-138 [citat 16.02.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2006.00410.x
12. CALLUS, A.M. *Becoming self-advocates. People with intellectual disability seeking a voice.* Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2013. 296 p. ISBN 978-3034-309-0-6-6.
13. CARR, T. *Self-advocacy.* Washington DC, 1994 [citat 12.02.2024]. Disponibil: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED375560.pdf
14. CHAPMAN, R. *The role of the self-advocacy support-worker in UK People First groups:* Developing inclusive research: PhD thesis. Open University, 2005. [citat 17.05.2024]. Disponibil: http://oro.open.ac.uk/59590/1/424812.pdf
15. CONE, A. A. 'Self-advocacy group advisor activities and their impact/ relation to self-advocacy group development'. In: *International Journal of Disability, Development and Education,* 2000, vol. 47, no. 2, pp. 137-154 [citat 10.04.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1080/713671109
16. COWIE, H., WALLACE, P. *Peer support in action: From bystanding to standing by*. SAGE Publications Ltd, 2000. 289 p. ISBN 978-0761-963-5-3-0.

17. GILMARTIN, A., SLEVIN, E. Being a member of a self-advocacy group: experiences of intellectually disabled people. In: *British Journal of Learning Disabilities.* 2010, vol. 38, no. 3, pp. 152-159 [citat 12.06.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2009.00564.x
18. GOODLEY, D. *Theorising disablism and ableism.* Routledge, 2014. 204 p.
19. GRAY, B., JACKSON, R. *Advocacy and Learning Disability*. London: Jessica Kingsley, 2002. 256 p. ISBN 185-3029-4-2-4.
20. INCE. *Raportul Studiului Generații și Gen: Fii vocea generației tale!* (Generații și Gen). Chisinau, 2022. pp. 308-333. [citat 12.06.2024]. Disponibil: https://rses.ince.md/items/40885577-8bf0-496a-9506-ba375ac6b851
21. MINEUR, T., TIDEMAN, M., MALLANDER, O., HALSALL, J. Self-advocacy in Sweden - an analysis of impact on daily life and identity of self-advocates with intellectual disability. In: *Cogent Social Sciences*. 2017, vol. 3, no. 1 [citat 23.04.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1304513
22. MITCHELL, D. et al. *Exploring Experiences of Advocacy by People with Learning Disabilities.* Testimonies of Resistance. London: Jessica Kingsley Publisher, 2006. 224 p.
23. NIRJE, B. The normalization principle and its human management implications. In: *SRV-VRS: The International Social Role Valorization Journal.* 1996, vol, no. 2, pp. 19-23 [citat 16.02.2024]. Disponibil: https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.uoregon.edu/dist/d/16656/files/2018/11/Nirje-The-Normalization-Principle-and-Its-Human-Management-Implications-2f3t9mm.pdf
24. PETRI, G., BEADLE-BROWN, J., BRADSHAW, J. Redefining Self-Advocacy: A Practice Theory-Based Approach. In: *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities.* 2020, no. 17, pp. 207-218 [citat 23.04.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1111/jppi.12343.
25. *Research for ALL*: *Making Research Inclusive of People with Disabilities*. Research for Development Impact Network, 2020. 150 p. [citat 11.09.2020]. Disponibil: https://rdinetwork.org.au/wp-content/uploads/2020/06/RDI-Network-R4All-Accessible-PDF-1.pdf
26. RYAN, T. G., GRIFFITHS, S. Self-advocacy and its impacts for adults with developmental disabilities. In: *Australian Journal of Adult Learning.* 2015, vol. 55, no. 1, pp. 31-53 [citat 22.05.2024]. Disponibil: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1059141.pdf
27. SHOGREN, K., RALEY, S. *Self-Determination and Causal Agency Theory: Integrating Research into Practice.* 2022. 154 p. [citat 10.03.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1007/978-3-031-04260-7
28. SHOULTZ, B. More thoughts on self-advocacy: the movement, the group, and the individual'. In: R. ZUBAL, B. HOULTZ, P. WALKER, M. KENNEDY. *Materials on self-advocacy*. New York: Syracuse University, 1997. 21 p. [citat 22.02.2024]. Disponibil: ED413722.pdf
29. SIMPLICAN, S. C., LEADER, G., KOSCIULEK, J., LEAHY, M. Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. In: *Research in Developmental Disabilities*. 2015, vol. 38, pp. 18-29 [citat 24.03.2024]. Disponibil: http://dx.doi.org/10.1016/j.ridd.2014.10.008
30. WILLIAMS, V. *Being researchers with the label of learning difficulty: an analysis of talk in a project carried out by a self-advocacy research group*. PhD thesis. Open University, 2002 [citat 02.04.2020]. Disponibil: http://oro.open.ac.uk/59405/1/247042.pdf
31. YANICKI, S. Towards Social Inclusion, Social Justice, and Health Equity. In: P. LIAMPUTTONG, ed. *Handbook of social inclusion: Research and practices in health and social sciences.* Switzerland AG: Springer Nature, 2022, pp. 59-91 [citat 21.02.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.1007/978-3-030-89594-5_4

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI

32. **COJOCARU, N.** Abordări conceptuale ale auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități. In: *Moldoscopie.* 2019, nr. 4(87), pp. 126-135. ISSN 1812-2566. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.3587420, https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/94693
33. **COJOCARU, N.** Auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități în contextul ghidării în carieră: cazul Republicii Moldova. In: *Revista Calitatea Vieții (în curs de publicare)*
34. **COJOCARU, N.** Bariere în auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. In: *Economic growth in the conditions of globalization. Scientific session "Migration and demographic change: challenges and public policies*": conference proceedings: international scientific-practical conference, 17th edition, October 12-13, 2023. Academy of Economic Studies of Moldova, National Institute for Economic Research. Chișinău: SEP ASEM, 2023, vol. 3, pp. 237-245. ISBN 978-9975-167-19-2, ISBN 978-9975-167-22-2 (PDF) [citat 18.04.2024]. Disponibil: https://doi.org/10.36004/nier.cdr.V.2023.17.31
35. **COJOCARU, N.** Bazele conceptual-teoretice ale auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Ştiinţe sociale*. Chișinău, 2023, pp. 30-39. ISBN 978-9975-62-687-3 [citat 16.03.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/201165
36. **COJOCARU, N.** Impactul pandemiei COVID-19 asupra persoanelor cu dizabilități. In: *Implicațiile economice și sociale ale pandemiei COVID-19:analize, prognoze și strategii de atenuare a consecințelor.* 2020. Chișinău. pp. 284-285. ISBN 978-9975-3463-3-7. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/117560
37. **COJOCARU, N.** Influența europenizării asupra dezvoltării mișcării de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. In: *Ştiinţa politică şi administrativă: provocări globale, soluţii locale*. Chișinău. 2021, pp. 469-476. ISBN 978-9975-3459-7-2 [citat 11.02.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/144216
38. **COJOCARU, N.** Metodologii de cercetare sociologică a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilităţi. In: *Metodologii contemporane de cercetare şi evaluare, Ştiinţe Sociale şi ale Educaţiei*. Chișinău, 2021, pp. 77-81. ISBN 978-9975-159-16-6 [citat 22.05.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/154557
39. **COJOCARU, N.** Rolul familiei în procesul de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități. In: *Sociologia și asistența socială: cercetare și profesionalizare*. 2022. pp. 74-79 [citat 12.04.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/172672
40. **COJOCARU, N.** Self-advocacy of persons with disabilities in the Republic of Moldova from the perspective of international human rights standards. In: *Scientific Annals of the "Alexandru Ioan Cuza" University*, Iaşi. New Series Sociology and Social Work Section, 2024, vol. 17, pp. 219-230. ISSN 2065-3131. DOI: https://doi.org/10.47743/asas-2024-1-764
41. **COJOCARU, N**., MALCOCI, L. Mișcarea de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități: parcurs istoric global și național (1960 - 2024). *In: Studia Universitas Moldaviae.* 2024, Nr. 8(178). Pp.215-221. ISSN 1814-3 199. DOI: https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_26
42. **COJOCARU, N**., OCERETNÎI, A., BĂTRÎNESCU, V. *Politici și practici de ghidare în carieră a tinerilor cu dizabilități din Republica Moldova: Studiu sociologic.* Chișinău, 2021, 93 p. [citat 10.07.2024]. Disponibil: https://www.keystonemoldova.md/wp-content/uploads/sites/4/2022/01/Study.pdf
43. MALCOCI, L., **COJOCARU, N.,** CERBU, S. *Accesul populației generale și al grupurilor vulnerabile la servicii de sănătate în perioada pandemică.* Chișinău, 2021. [citat 15.04.2024]. Disponibil: https://www.keystonemoldova.md/wp-content/uploads/sites/4/2021/12/Acces-la-servicii-de-sanatate-in-perioada-pandemica.pdf
44. MALCOCI, L., MUNTEANU, P., **COJOCARU, N**. *Impactul pandemiei covid-19 asupra persoanelor cu dizabilități: Studiu sociologic.* Chișinău, 2020. [citat 15.04.2024]. Disponibil: https://www.keystonemoldova.md/wp-content/uploads/sites/4/2020/08/STUDIU-IMPACTUL-PANDEMIEI-PERSOANE-CU-DIZABILITATI.pdf

ADNOTARE

Cojocaru Natalia, *„Rolul auto-reprezentării în incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova”*, teză de doctor în sociologie, Chișinău, 2025.

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, 145 pagini text de bază, bibliografie cu 209 titluri, 11 anexe, 13 figuri și 4 tabele. Rezultatele cercetării sunt reflectate în 13 publicații științifice (11 în țară, 2 în străinătate) și au fost prezentate în cadrul a 7 conferințe naționale și internaționale.

Cuvinte-cheie: auto-reprezentare, persoane cu dizabilități intelectuale, incluziune socială.

Domeniul de studiu: sociologie

Scopul lucrării: analiza complexă, multidimensională a fenomenului auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale și evaluarea impactului său asupra incluziunii sociale a acestor persoane în Republica Moldova.

Obiectivele cercetării: (a) analiza istoriografiei și bazei conceptual-teoretice ale auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități în contextul incluziunii sociale; (b) fundamentarea abordărilor conceptuale ale auto-reprezentării și incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; (c) determinarea metodologiei pentru cercetarea auto-reprezentării; (d) evidențierea modului în care persoanele cu dizabilități intelectuale își construiesc și își exprimă propria identitate în contextul social moldovenesc; (e) explorarea modelelor și bunelor practici internaționale și naționale în materie de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale și rolul acesteia în incluziunea socială; (f) identificarea barierelor întâmpinate de persoanele cu dizabilități intelectuale și a factorilor de succes în procesele de auto-reprezentare în vederea incluziunii lor sociale; (g) evaluarea impactului auto-reprezentării asupra incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova; (h) formularea de recomandări pentru diferiți actori sociali naționali privind avansarea eforturilor de auto-reprezentare și impactul acestora în asigurarea incluziunii sociale.

Noutatea și originalitatea științifică: introducerea și contextualizarea conceptului de auto-reprezentare în cercetarea sociologică din Republica Moldova; dezvoltarea unei definiții proprii a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale; elaborarea unui model logic al auto-reprezentării; aplicarea metodologiei cercetării incluzive în toate etapele cercetării.

Problema științifică soluționată: fundamentarea conceptului de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale din Republica Moldova în contextul incluziunii sociale; identificarea obstacolelor întâlnite în procesele de auto-reprezentare, a factorilor care contribuie la succes și a mecanismelor de sprijin necesare pentru a consolida eforturile de auto-reprezentare în contextul specific al țării; demonstrarea impactului pozitiv al auto-reprezentării asupra calității vieții persoanelor cu dizabilități intelectuale și asupra promovării drepturilor omului la scară largă.

Semnificația teoretică: teza deschide un nou capitol în studiul dizabilității în Republica Moldova, oferind o bază teoretică solidă pentru cercetările viitoare.

Valoarea aplicativă: rezultatele tezei pot fi utilizate în dezvoltarea de politici, programe de formare profesională și intervenții sociale, contribuind la promovarea auto-reprezentării și incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele cercetării au permis dezvoltarea unui model practic de susținere a auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale; crearea și susținerea grupurilor de auto-reprezentare în mai multe raioane ale țării; formarea profesioniștilor din domenii precum asistență socială, sănătate și educație, și instruirea familiilor în dezvoltarea și/sau susținerea auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități intelectuale. Practica de auto-reprezentare a fost recunoscută și apreciată ca practică inovatoare în competiția internațională organizată de Asociația Europeană a Furnizorilor de Servicii pentru Persoanele cu Dizabilități în 2020 (KHS 2021).

ANNOTATION

Cojocaru Natalia, *"The Role of Self-Advocacy in the Social Inclusion of Persons with Intellectual Disabilities in the Republic of Moldova"*, PhD thesis in Sociology, Chișinău, 2025.

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, 145 pages of main text, 209 sources of bibliography, 11 annexes, 13 figures, and 4 tables. The results were reflected in 13 scientific publications (11 in Moldova, 2 abroad) and were presented in 7 national and international conferences.

Keywords: self-advocacy, persons with intellectual disabilities, social inclusion.

Field of study: sociology.

Purpose of the thesis: to explore the phenomenon of self-advocacy among persons with intellectual disabilities in the Republic of Moldova through a multidimensional lens, and to evaluate its role in their social inclusion.

Research objectives: (a) to analyze the historiographical and theoretical foundations of self-advocacy within the context of social inclusion; (b) to conceptualize the core principles and frameworks of self-advocacy and social inclusion; (c) to develop a tailored methodology for studying self-advocacy among persons with intellectual disabilities; (d) to investigate how individuals with intellectual disabilities construct and express their identity within Moldovan society; (e) to examine both international and national models and best practices in self-advocacy and their contributions to inclusive processes; to identify barriers and enablers affecting self-advocacy efforts; (f) to assess the influence of self-advocacy on the social inclusion of persons with intellectual disabilities in Moldova; (g) to propose actionable recommendations for national stakeholders to strengthen and sustain self-advocacy initiatives.

Scientific novelty and originality: The thesis introduces the concept of self-advocacy into sociological research in Moldova and provides a contextualized framework tailored to the national setting. It defines self-advocacy for persons with intellectual disabilities, develops an original logic model, and employs an inclusive research approach throughout all phases of the study.

Scientific problem solved: This thesis provides a rigorous conceptual and empirical foundation for understanding self-advocacy among persons with intellectual disabilities within Moldova's social inclusion framework. It identifies key structural and individual barriers, enabling conditions, and mechanisms of support that influence the effectiveness of self-advocacy efforts. The research demonstrates how self-advocacy can contribute both to improved individual well-being and to systemic advances in human rights and inclusive policy.

Theoretical significance: the thesis opens a new chapter in the study of disability in the Republic of Moldova, providing a strong theoretical foundation for future research.

Applicative value: the findings of the thesis can be used to inform policies, professional training programs, and social interventions, supporting the promotion of self-advocacy and the social inclusion of persons with intellectual disabilities.

Implementation of scientific results: the findings informed the development of a practical model to support self-advocacy for persons with intellectual disabilities; enabled the creation and support of self-advocacy groups in various regions of the country; facilitated the training of key professionals in the fields of social services, health, and education, alongside engaging families in supporting the self-advocacy journeys of individuals with intellectual disabilities. The self-advocacy model was acknowledged as an innovative practice during the 2020 international competition hosted by the European Association of Service Providers for Persons with Disabilities (KHS 2021).

АННОТАЦИЯ

Кожокару Наталия, «Роль самопредставительства в социальной инклюзии лиц с интеллектуальными нарушениями в Республике Молдова», диссертация на соискание ученой степени доктора социологических наук, Кишинев, 2025 г.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, основной текст – 145 страниц, список литературы — 209 источников, 11 приложений, 13 рисунков и 4 таблицы. Результаты исследования отражены в 13 научных публикациях (11 — в Молдове, 2 — за рубежом) и были представлены на 7 национальных и международных конференциях.

Ключевые слова: самопредставительство, лица с интеллектуальными нарушениями, социальная инклюзия.

Область исследования: социология.

Цель исследования: комплексный, многомерный анализ феномена самопредставительства лиц с интеллектуальными нарушениями и оценка его влияния на их социальную инклюзию в Республике Молдова.

Задачи исследования: (а) анализ историографии и концептуально-теоретической базы самопредставительства лиц с ограниченными возможностями в контексте социальной инклюзии; (б) обоснование концептуальных подходов к самопредставительству и социальной инклюзии лиц с ограниченными возможностями; (в) определение методологии исследования самопредставительства; (г) выявление способов формирования и выражения идентичности лиц с интеллектуальными нарушениями в молдавском социуме; (д) изучение международных и национальных моделей и лучших практик самопредставительства и их роли в социальной инклюзии; (е) выявление барьеров и факторов успеха самопредставительства; (ф) оценка влияния самопредставительства на социальную инклюзию; (ж) выработка рекомендаций для национальных акторов по продвижению самопредставительства.

Научная новизна и оригинальность: введение понятия самопредставительства лиц с ограниченными возможностями в социологическое исследование в Республике Молдова; разработка авторского определения самопредставительства лиц с интеллектуальными нарушениями; создание логической модели самопредставительства; применение инклюзивной методологии на всех этапах исследования.

Решённая научная проблема: научное обоснование концепции самопредставительства лиц с интеллектуальными нарушениями в контексте социальной инклюзии в Республике Молдова; выявление барьеров и факторов успеха, а также механизмов поддержки, способствующих укреплению самопредставительства; демонстрация положительного влияния самопредставительства на качество жизни лица с интеллектуальными нарушениями и продвижение прав человека.

Теоретическая значимость работы: диссертация открывает новое направление в исследовании вопросов, связанных с ограниченными возможностями и социальной инклюзией в Республике Молдова и предлагает прочную теоретическую основу для будущих исследований.

Практическая значимость работы: результаты диссертации могут быть использованы при разработке политик, программ профессионального обучения и социальных интервенций, способствующих продвижению самопредставительства и социальной инклюзии лиц с интеллектуальными нарушениями.

Внедрение научных результатов: результаты исследования легли в основу разработки практической модели поддержки самопредставительства лиц с интеллектуальными нарушениями; создания и сопровождения групп самопредставительства в различных районах страны; подготовки специалистов в сферах социальной помощи, здравоохранения и образования, а также обучения семей по вопросам поддержки самопредставительства. Практика самопредставительства была признана инновационной на международном конкурсе Европейской Ассоциации Поставщиков Услуг для Лиц с Ограниченными Возможностями в 2020 году (KHS 2021).

COJOCARU NATALIA

ROLUL AUTO-REPREZENTĂRII ÎN INCLUZIUNEA SOCIALĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELECTUALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

541.02. Structură socială, instituții și procese sociale

Rezumatul tezei de doctor în sociologie

Aprobat spre tipar: 19.05.2025	Formatul hârtiei 60x84 1/16
Hârtie ofset. Tipar ofset.	Tiraj ex. 40
Coli de tipar: 1,9	Comanda nr. 60/25

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str.A.Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009